

Els antecedents de la reforma monetària de Laureà Figuerola¹

Pere Pascual i Domènech

Catedràtic d'història i institucions econòmiques

Il·lustríssim senyor alcalde de Calaf, senyores i senyors: En primer lloc, voldria expressar el meu agraïment a l'associació organitzadora pel fet d'haver-me convidat a participar en aquest acte dedicat a recordar i a homenatjar la figura de Laureà Figuerola, fill il·lustre de Calaf. Un home que a la seva època fou objecte de grans incomprensions, sobretot a Catalunya. Possiblement, aquestes són les que li van doldre més.

La nova política econòmica

És indubtable que Figuerola és un dels intel·lectuals i polítics cabdals de la història d'Espanya i de Catalunya del segle XIX. Va contribuir decisivament a articular un programa de política econòmica relativament complet i coherent, que significà una alternativa al model de desenvolupament que havia seguit l'estat liberal, al llarg del segon terç del segle XIX.

La nova política econòmica que proposà tenia diverses vessants. La fonamental va ser la implantació d'una política comercial orientada a afavorir que l'economia espanyola assolís un major grau d'obertura. Un altre aspecte important del programa de reformes fou la modificació del sistema fiscal, amb pretensions d'aconseguir un sistema tributari més progressiu.² D'altra banda, les reformes estrictament econòmiques es complementaven amb un projecte de canvi de les estructures polítiques –orientat a democratitzar les institucions i a incrementar la participació popular en els processos electorals–, que constituïen un element bàsic d'un programa

1. He d'agrair cordialment als professors Jordi Catalan, Gaspar Feliu, Jordi Pascual Escutia i Daniel Tirado els temps esmerçat en la lectura dels esborranys d'aquest text i les observacions formulades al respecte que han possibilitat millorar, de manera substancial, el seu contingut.

2. Cf. Antón Costas, *Apogeo del liberalismo en "La Gloriosa"*. *La reforma económica en el exenio liberal (1868-1874)*. Madrid: Siglo XXI, 1988, pàg. 57-160; Josep Fontana, *La hacienda en la historia de España, 1700-1931*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1980, pàg. 53-68; Francisco Comín, "Los economistas clásicos y los políticos liberales ante los problemas de la economía española (1808-1874)", dins E. Fuentes (dir.), *Economía y economistas españoles. 4. La economía clásica*. Barcelona: Galaxia Gutemberg, 2000, pàg. 621-703; i Jesús Martín Niño, *La hacienda española y la Revolución de 1868*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1972, pàg. 32-48 i *passim*.

que pretenia modernitzar (i regenerar) les estructures econòmiques, polítiques i socials d'Espanya en el seu conjunt. Ara bé, en aquesta taula hi ha persones molt més qualificades que jo per parlar d'aquestes qüestions.

Per tant, en la meua intervenció em limitaré a tractar un aspecte relativament marginal dins el programa d'actuacions econòmiques que Laureà Figuerola contribuí, de manera rellevant, a dissenyar. Em refereixo a la reforma monetària que va promulgar, en qualitat de ministre d'hisenda del govern revolucionari, l'octubre de 1868. Una actuació puntual que, curiosament, ha comportat que aquest economista calafí hagi estat sempre present en la memòria històrica del nostre país, mentre que els aspectes més importants de la seva trajectòria –el seu compromís en el disseny d'una política econòmica alternativa en el context d'un projecte de modernització de les estructures econòmiques i polítiques de l'Espanya de l'època– han estat llargament oblidats, quan no s'han malinterpretat.

La reforma monetària

Pel que fa a aquesta vessant de la seva actuació, cal precisar que Figuerola no fou un pensador rellevant en el camp de la teoria monetària, ni el que podríem anomenar un especialista en qüestions monetàries. Però això no implica que no tingués un coneixement molt ampli sobre el sistema monetari de la seva època. El funcionament del qual era força diferent del que tingué, posteriorment, el sistema del patró or, i encara difereix més del vigent avui: sorgit de la suspensió de la convertibilitat i caracteritzat pel curs forçós del diner fiduciari. Respecte a aquesta qüestió, és interessant remarcar que gairebé tot el que sabia sobre qüestions monetàries ho va aprendre a Catalunya, en el curs dels trenta anys –entre 1823 i 1853– que va viure a Barcelona.

Laureà Figuerola va passar per la càtedra d'economia política que regentà Eudald Jaumeandreu a les escoles de la Junta de Comerç. A través de les obres publicades per aquest –que servien de manuals als seus alumnes–, sabem que en el temari de l'assignatura d'economia política hi havia un apartat dedicat a la teoria monetària.³ Els *Rudimentos de economía po-*

3. Eudald Jaumeandreu, *Rudimentos de economía política*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, 1988, pàg. 150-198 (la primera edició d'aquesta obra és del 1816). En canvi, uns anys després, E. Jaumeandreu en el seu *Curso elemental de economía política...* Vol. I. Barcelona: Imprenta de Gaspar, 1836, pàg. 249-264, es mostrà molt crític i desconfiat envers els bitllets de banc, sobre els quals manifestà que "se llaman de confianza, porque mientras el banco conserva su crédito, se admiten voluntariamente en los pagos, como si fuesen dinero..." (pàg. 254). Les seves reserves emanaven del fet que molts bancs emissors s'havien convertit en instruments al servei de

lítica posen de manifest que Jaumeandreu es convertí en divulgador dels principis de teoria monetària continguts en l'obra d'Adam Smith, la *Investigació sobre la naturalesa i causes de la riquesa de les nacions*.⁴ La descripció smithiana s'inspira, a la seva vegada, en l'observació empírica del sistema monetari escocès de la seva època, on imperava una situació de *free banking*.

El sistema monetari bimetàl·lic

La doctrina smithiana sobre el rol del diner i sobre el comportament del sistema monetari tenia un elevat grau de correspondència amb el funcionament del sistema monetari existent a la Catalunya de mitjan segle XIX i –a excepció d'Anglaterra– als altres països europeus. Es tractava d'uns sistemes monetaris bimetàl·lics. Hi havia en circulació dues monedes amb valor intrínsec: la d'or, emprada per saldar els descoberts ocasionats per les transaccions econòmiques amb l'exterior (altres places espanyoles o països estrangers) i en els pagaments interns d'elevada quantia; i la de plata, que s'utilitzava, subsidiàriament, en els pagaments externs i, majoritàriament, com a mitjà de canvi en les transaccions internes. La velocitat de circulació d'una i altra era relativament reduïda, perquè tenien el paper de reserva de valor i es trobaven, en part, atresorades per particulars, o bé la banca les mantenia inactives a caixa per assegurar la convertibilitat dels bitllets posats en circulació.

El sistema es completava amb la circulació de dos tipus de moneda fiduciària: la xavalla i els bitllets –i altres actius monetaris equivalents: obligacions amortitzables a curt termini, pagarés al portador, talons registrats...– posats en circulació pels establiments bancaris. La xavalla (de *coure*) era una moneda de caràcter nominalista. El seu valor nominal era

les necessitats financeres dels governs –la qual cosa implicava que absorbién recursos en detriment de les activitats productives– i de l'experiència negativa derivada de les reiterades fallides bancàries. Malgrat que continuà admetent el criteri smithià que els bitllets contribuïen a alliberar recursos i a reduir el tipus d'interès: "es innegable que los bancos de giro disponen por medio de la emisión de billetes de un nuevo capital, que proporcionan a los capitalistas un medio de sacar utilidades, y que contribuyen de algún modo a moderar y reprimir el interés del dinero....", alhora advertí que "estas ventajas que tanto se han abultado, van siempre acompañadas de tales riesgos e inconvenientes, que desgraciadamente no hay una sola nación en Europa en la que estos bancos no hayan causado muchos más males que bienes a la industria del país..." (pàg. 259).

4. Adam Smith, *Investigación sobre la naturaleza y causas de la riqueza de las naciones*. Mèxic: F.C.E., 1981 (la primera edició anglesa és del 1776), pàg. 259-298.

molt superior al valor del metall que contenia i tenia una elevada velocitat de circulació. S'emprava en el pagament de salaris, i el conjunt de la població l'utilitzava com a mitjà de canvi per a les compra-ventes quotidianes: anar a comprar a la plaça i a les botigues.

L'altra tipus de moneda fiduciària eren els bitllets de banc posats en circulació pels bancs emissors –en el cas de la capital del principat, el Banc de Barcelona– i els actius monetaris succedanis emesos per les societats de crèdit i caixes de descompte: obligacions al portador, pagarés amortitzables a la vista, talons registrats, etc. Tal com assenyala Adam Smith, l'expressada moneda tenia un caràcter *substitutori* de la moneda amb valor intrínsec d'or i de plata i servia per facilitar les grans transaccions a l'interior de cada plaça comercial i a les àrees del seu entorn, la qual cosa permetia estalviar (o alliberar) grans quantitats de numerari amb valor intrínsec. El fet que determinava que els agents econòmics acceptessin la moneda fiduciària s'explica perquè era convertible a la vista en moneda d'or i de plata –o a molt curt termini en el cas de les obligacions al portador. Tanmateix, aquest diner no servia com a mitjà de pagament extern –per saldar les transaccions amb (o per enviar fons a) altres places del país o de l'estranger– a causa de la inexistència de sucursals de les entitats financeres emissores, la qual cosa implicava que perdia la condició bàsica que sostenia la seva circulació: la convertibilitat a la vista.

Pel que fa a la circulació de la moneda fiduciària, la mencionada limitació subsistí, en el cas espanyol, fins a l'atorgament del monopoli d'emissió al Banc d'Espanya el 1874.⁵ L'obtenció del monopoli d'emissió va permetre al Banc d'Espanya una ràpida ampliació de la seva xarxa de sucursals, que van esdevenir l'instrument que possibilità la progressiva implantació, al llarg de l'últim quart del segle XIX, de la circulació fiduciària a nivell estatal.⁶

La inestabilitat del sistema

És indubtable que Laureà Figuerola coneixia molt bé el funcionament d'aquest sistema monetari, perquè va descriure alguns dels seus components de manera sistemàtica en la seva *Estadística de Barcelona en 1849*.

5. Cf. Gabriel Tortella, "El Banco de España entre 1829-1929. La formación de un banco central", dins *El Banco de España. Una historia económica*. Madrid: Banco de España, 1970, pàg. 285-293; Rafael Anes, "El Banco de España (1874-1914): un banco nacional", dins G. Tortella (dir.), *La banca española en la Restauración. I. Política y finanzas*. Madrid: Banco de España, 1974, pàg. 125-134

6. Cf. Lluís Castañeda, *El Banco de España (1874-1900). La red de sucursales y los nuevos servicios financieros*. Madrid: Banco de España, 2001, pàg. 36-99.

En aquesta obra –una reedició recent de la qual va precedida d'un estudi introductorï d'Antón Costas–, l'economista calafí abordà l'estudi de molts aspectes econòmics de la capital catalana a mitjan segle XIX. Entre les qüestions tractades hi ha dos apartats dedicats al sistema financer barceloní de l'època. En ells dedica especial atenció a l'actuació del Banc de Barcelona durant els primers anys de la seva existència, i és rellevant la seva anàlisi sobre les dificultats que travessà el banc arran de la crisi econòmica i financera de 1847-48.⁷

Per tant, Figuerola sabia, a més, que el sistema era inestable. Evidència que en determinades situacions –no solament a Catalunya i a Espanya, sinó arreu– comportava serioses perturbacions econòmiques. En la *Estadística de Barcelona* observa que un excés d'emissió de xavalla –que situés l'oferta per damunt de la demanda existent d'aquest component de la massa monetària– implicava que es desvaloritzés respecte a la seva paritat teòrica de canvi amb la moneda amb valor intrínsec, i que d'això se'n podia derivar un efecte *expulsió* del diner d'or i de plata de la circulació. Es tractava, en definitiva, d'una manifestació de la coneguda llei de Gresham. D'altra banda, coneixia bé les causes del problema. Sabia, perfectament, que l'excessiva quantitat de xavalla en circulació a Catalunya derivava, en bona part, del fet que les autoritats liberals del principat haguessin emprat els quantiosos beneficis que aportava l'emissió de moneda de coure per coadjuvar a finançar la Guerra dels Set Anys.⁸ En aquest sentit, afirmà que l'enorme quantitat de xavalla en circulació representava un emprèstit que s'havia col·locat “aún entre los mismos enemigos a quienes era necesario combatir.”⁹ És a dir, que els facciosos carlins havien contribuït a finançar el triomf del liberalisme en acceptar, com a mitjà de canvi, la xavalla encunyada per la seca de Barcelona a partir del 1837.¹⁰

7. Laureà Figuerola, *Estadística de Barcelona en 1849*. Barcelona: Alta Fulla, 1993, pàg. 206-217 (l'obra es publicà en fascicles entre el 1849 i el 1851, i, segons Anton Costas, quedà inacabada perquè el seu autor no desenvolupà en la seva integritat el pla previst). Sobre el Banc de Barcelona durant aquest període, vegeu també: Francesc Cabana, *Història del Banc de Barcelona (1844-1920)*. Barcelona: Edicions 62, 1978, pàg: 9-33 i Yolanda Blasco, *Los orígenes de la banca moderna en Cataluña. El Banco de Barcelona, 1845-1850* (treball de doctorat inèdit llegit al departament d'història i institucions econòmiques de la Universitat de Barcelona).

8. *Ibidem*, pàg. 218-219. Segons Figuerola, el cost d'encunyació (o valor intrínsec) de cada peça de 6 quartos era de 4,85 morabatins i es posava en circulació per un valor nominal de 24 morabatins, la qual cosa implicava un guany de 494,8 per 100. Pel que fa a les magnituds de l'encunyació de moneda d'or, de plata i de coure efectuades a Barcelona entre 1837 i 1848 –període, durant el qual, la seca fou regentada per la Diputació–, vegeu: Andrés A. Pi y Arimon, *Barcelona antigua y moderna...* Vol. II. Barcelona: Tomás Gorchs, 1854, pàg. 125.

9. *Ibidem*, pàg. 218.

10. Cf. Pere Pascual, “La Diputació de Barcelona i la modernització de la xarxa viària catalana:

La sobtada contracció de diner fiduciari

El segon problema del sistema monetari de l'època, que també coneixia perfectament –a través del seu estudi sobre la trajectòria dels primers anys del Banc de Barcelona–, era que en determinades circumstàncies es podia produir una sobtada contracció de diner fiduciari (bitllets i altres actius monetaris) en circulació i, conseqüentment, de l'oferta monetària. Els efectes sobre els actius líquids i els passius aliens del Banc de Barcelona durant la crisi de 1847-48 li proporcionaren una bona perspectiva d'aquesta problemàtica. L'expressada experiència li va permetre constatar que una caiguda conjuntural de la renda, acompanyada d'un circumstancial desequilibri del sector exterior –que ocasionava unes sortides netes més o menys considerables de moneda d'or i de plata–, determinava una ruptura de les expectatives de liquiditat dels agents econòmics.

En definitiva, comerciants, fabricants, etc. es trobaven que per efectuar els pagaments a què s'havien compromès tenien un excés de moneda fiduciària (de bitllets, pagarés...) i una creixent insuficiència de moneda amb valor intrínsec, la qual era cada vegada més escassa a causa del desequilibri del sector exterior. Llavors es produïa una demanda creixent de conversió dels bitllets i altres actius monetaris emesos per les entitats bancàries, i enmig d'aquesta allau progressiva de demandes de conversió tenia lloc una sobtada contracció de l'oferta monetària. Aquest procés amenaçava seriosament l'existència de les entitats bancàries, que davant el descens dels passius aliens –bitllets i comptes corrents– es veien abocades a la suspensió de pagaments. La reacció dels bancs, caixes de descompte i societats de crèdit en el context d'aquestes crisis era suspendre l'oferta de crèdit i liquidar la seva cartera comercial per recuperar liquiditat, la qual cosa tenia efectes alcistes sobre el tipus d'interès. Evident-

1840-1868", dins Borja de Riquer (dir.), *Història de la Diputació de Barcelona*. Vol. I. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1987, pàg. 142-195, sobre les quantitats de xavalla encunyada per la seca de Barcelona entre el 1837 i el 1849; el guany obtingut a través de la seva emissió; la retirada de la circulació (el 1852) de la xavalla catalana a canvi, bàsicament, d'una singular moneda fiduciària anomenada bitllets-xavalla, que tingueren un curs forçós, tot i que limitat, a Catalunya tot esperant una futura amortització en metàl·lic. També fan referència als problemes derivats de l'allau de xavalla que hi havia en circulació a Catalunya Manuel Reventós, "Notes sobre el diner espanyol en el segle XIX (II)", *Revista de Catalunya*, 86 (1938), pàg. 55-76; Joan Sardà, *La política monetaria y las fluctuaciones de la economía española en el siglo XIX*. Madrid: CSIC, 1948, pàg. 112-117; i Carlos Fernández i Rafael Anes, "La creación de la peseta en la evolución del sistema monetario de 1847 a 1865", dins P. Schwartz (coord.), *Ensayos sobre la economía española a mediados del siglo XIX*. Madrid: Banco de España, 1970, pàg. 157-160.

ment, l'alça del tipus d'interès tendia a agreujar i a intensificar la conjuntura depressiva.¹¹

El trasbals dels descobriments d'or

Per últim, havia viscut (i, per tant, també n'estava perfectament assabentat) un altre tipus de pertorbació inherent als expressats sistemes monetaris. Ens referim al trasbals ocasionat pels descobriments (a partir del 1848) d'importants jaciments d'or a Califòrnia i a Austràlia, que van comportar un considerable augment de la producció mundial d'aquest metall i, conseqüentment, una caiguda del preu relatiu de l'or respecte al de la plata. La repercussió d'aquest canvi en el mercat mundial de metalls preciosos sobre els sistemes monetaris del països europeus (que continuaven mantenint el bimetal·lisme) fou que, per efecte de la Llei de Gresham, la moneda de plata tendí a desaparèixer de la circulació. Atès que en la relació bimetal·lica dels sistemes monetaris, la plata havia quedat menysvalorada respecte a la relació canvi de mercat entre ambdós metalls, el públic tendí a atresorar la plata amb l'expectativa de vendre-la com a metall.¹²

La Unió Monetària Llatina

Per tant, quan Laureà Figuerola promulgà el 1868 la reforma monetària era un bon coneixedor de tota la problemàtica inherent a la mecànica de funcionament dels sistemes monetaris bimetal·lics que coexistien amb la circulació de dos tipus de moneda fiduciària. Tanmateix, el fet que va determinar la promulgació de la reforma va ser la constitució, el 1865, de la Unió Monetària Llatina promoguda per França i a la qual es van adherir tres països estretament relacionats amb l'àrea del franc: Bèlgica, Itàlia i Suïssa.¹³

11. En els estudis publicats per Carles Sudrià i Pere Pascual, "Financing a railway mania: capital formation and the demand for money in Catalonia, 1840-66", *Financial Historical Review*, vol. 6/part 2 (1999), pàg. 127-145 i per C. Sudrià, P. Pascual i Ll. Castañeda, "Oferta monetària y financiación industrial en Cataluña, 1815-1860", *Revista de Historia Industrial*, 1, pàg. 189-201, hi ha algunes observacions sobre la dinàmica de funcionament d'aquest sistema monetari.

12. J. Sardà, *La política monetaria ...*, op. cit., pàg. 99-129 i C. Fernández i R. Anes, "La creación de la peseta...", op. cit., pàg. 161-170.

13. Cf. A.G. Kenwood i A.L. Lougheed, *Historia del desarrollo económico internacional. Desde 1820 hasta la primera guerra mundial*. Madrid: Istmo, 1973, pàg: 181-206; Charles P. Kindleberger, *Historia financiera de Europa*. Barcelona: Crítica, 1988, pàg: 91-92; i J. Sardà, *La política monetaria...*, op. cit., pàg: 151-173.

Els mencionats països decidiren mantenir el bimetallisme. Una decisió que adoptaren fent cas omís de la proposta anglesa d'estandarditzar els sistemes monetaris sobre la base de tenir en circulació l'or com a única moneda amb valor intrínsec i reduir la totalitat de la moneda de plata a la condició de moneda nominalista per emprar-la, únicament, en les transaccions internes. El conveni subscrit pels països adherits a la Unió Monetària consistí en l'acord d'uniformar els seus sistemes monetaris sobre les següents bases: mantenir el sistema bimetàl·lic tradicional; adoptar una relació bimetàl·lica comuna i realista –ajustada a la diferència de preus de mercat entre l'or i la plata–, que acordaren fixar en 1/15,5; reduir una gran part de la moneda de plata a la condició de moneda nominalista destinada a servir de mitjà de canvi per a les transaccions internes; i fixar un límit per càpita a l'encunyació d'argent a fi d'evitar que un excés de plata en mans del públic expulsés la moneda d'or de la circulació.

La iniciativa francesa que portà a la formació de la Unió Monetària tingué lloc en un context en què l'economia espanyola estava molt vinculada a la del país veí. En el curs de la dècada de 1860, un 25,7 % de les exportacions espanyoles es dirigien a França i un 37,4 % de les importacions eren productes francesos.¹⁴ Però entre Espanya i França, no solament existien unes relacions comercials molt intenses, sinó que en el terreny financer encara eren més considerables. Les inversions franceses en la construcció dels ferrocarrils havien estat enormes, i el capital del país veí controlava les dues grans companyies ferroviàries de l'Espanya de l'època: la dels Caminos de Hierro del Norte de España i la dels Ferrocarriles de Madrid a Zaragoza y a Alicante.¹⁵ D'altra banda, bona part del deute exterior espanyol s'havia negociat a França. Quan la Revolució de 1868 (*la Gloriosa*) va crear l'oportunitat política per desenvolupar el programa de reformes, la reordenació del sistema monetari es plantejà com una qüestió de caràcter prioritari. La reforma promulgada per decret de 19 d'octubre de 1868 tenia com objectiu –segons es diu explícitament en el preàmbul– preparar una futura (s'esperava que propera) integració d'Espanya en la Unió Monetària Llatina.

L'elecció de la pesseta catalana

En aquesta línia, la reforma de 1868 adoptà un sistema monetari idèntic al dels països integrants de la Unió Monetària. És a dir, mantenir el sistema

14. Leandro Prados de la Escosura, *Comercio exterior y crecimiento económico en España: 1826-1913: Tendencias a largo plazo*. Madrid: Banco de España, 1982, pàg. 48 i 57.

bimetàl·lic i establir una relació bimetàl·lica d'1/15,5, igual que l'adoptada pels països integrats en la Unió. L'expressada reforma implicà també l'establiment de la pesseta com a unitat de compte del sistema monetari espanyol –en substitució de l'escut que havia implantat com a unitat la reforma de 1864. Ben segur que Figuerola era aliè a la transcendència històrica que havia de tenir aquest fet. El decret no explicita la causa que va determinar l'elecció de la pesseta com unitat de compte del sistema monetari dins la gran quantitat de monedes de plata que llavors hi havia en circulació. Malgrat que les successives reformes monetàries havien contemplat la necessitat d'una reencunyació generalitzada, els costos que implicava aquesta operació havien determinat que, finalment, quedés reiteradament en suspens. Però tot sembla indicar que la decisió de Figuerola vingué determinada pel fet que la pesseta era la moneda de plata que tenia un contingut metàl·lic més proper al del franc francès. El franc tenia un contingut de plata fina de 5 grams, i la pesseta de 5,192 grams.¹⁶ En definitiva, amb un petit retoc, la pesseta es podia convertir en el *franc espanyol*. Es tracta, doncs, d'un aspecte complementari de la reforma orientat a fer més fàcil encara la integració espanyola en la Unió Monetària.¹⁷

Actualment existeix una abundant literatura que ha desfet l'equívoc que Laureà Figuerola fou el creador de la pesseta, perquè l'únic que va fer va ser escollir una de les monedes de plata existents i atorgar-li el rang d'unitat de compte del sistema monetari. La pesseta era una antiga moneda de

15. Gabriel Tortella, *Los orígenes del capitalismo en España...* Madrid: Tecnos, 1973, pàg. 65-200 i *passim* i Jordi Nadal, *El fracaso de la Revolución industrial en España, 1814-1913*. Barcelona: Ariel, 1975, pàg. 36-53.

16. J. Sardà, La política monetaria..., op. cit, pàg: 155-156 i C. Fernández i R. Anes, "La creación de la peseta...", op. cit., pàg. 181-186. Vegeu també l'interessant aportació de Juan Carlos Jiménez, "El naixement d'una moneda", dins J.L. García Delgado i J. M. Serrano (dirs.), *Del ral a l'euro. Una història de la pesseta*. Barcelona: "la Caixa", 2000, pàg. 28-44.

17. En la *Memoria...* que Figuerola presentà a les Corts el 1869 manifestà que el govern havia cregut oportú "aprovechar la ocasió para la reforma de nuestro sistema monetario, mediante la adopción de los tipos fijados por las principales naciones del mediodía de Europa [...] que facilitará notablemente nuestras transacciones con los citados pueblos..."(reimpresa a Laureano Figuerola, *Escritos económicos*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1991, pàg. 267). En el preàmbul del decret de 19 d'octubre de 1868 s'indica que la reforma s'havia fet per adequar el sistema "a las bases adoptadas en el convenio internacional de 23 de diciembre de 1865 por Francia, Bélgica, Italia y Suiza...", i que s'esperava formalitzar l'adhesió d'Espanya a la Unió Monetària quan "se halle definitivamente constituido el país y reanudadas las relaciones diplomáticas con los demás pueblos (vegeu: P. Schwartz (coord.), *Ensayos sobre la economía española...*, op. cit., pàg. 354-359, on es troba transcrit l'esmentat decret). Sobre les característiques iconogràfiques de les pessetes encunyades en compliment del decret de 1869, vegeu: José Miguel Santacreu Soler, *Peseta y política. Historia de la peseta, 1868-2001*. Barcelona: Ariel, 2002, pàg: 13-24.

plata que va néixer a Catalunya en plena Guerra de Successió. Les primeres peces s'encunyaren a Barcelona el 1707 per ordre de l'Arxiduc Carles d'Àustria, amb un contingut de plata fina de 5,096 grams i amb la denominació de *real de a dos*.¹⁸ La nova moneda aviat va ser coneguda com a pesseta (peça petita). El desenllaç de la Guerra de Successió és prou conegut, però, curiosament, Felip V no va retirar aquesta moneda de la circulació.¹⁹ És més, en el curs del segle XVIII, la denominació de pesseta –amb que era coneguda a Catalunya aquesta peça equivalent a quatre rals de billó– es va popularitzar a tot Espanya. Posteriorment, durant la Guerra del Francès (1808-1814) es van fer quantioses encunyacions de pessetes tant a la seca de Barcelona (controlada pel govern afrancesat) com a la seca itinerant regentada per la Junta Superior del principat, que intentava dirigir la resistència napoleònica.²⁰ En el curs del Trienni Liberal es reobrí la seca de Barcelona, i novament s'efectuaren encunyacions de pessetes.²¹ L'expressada

18. Pierre Vilar, *Manual de la "Compañía Nova de Gibraltar"*. Reus: Edicions del Centre de Lectura, 1990, pàg. 117. D'altra banda, Gaspar Feliu, "L'equivalent metàl·lic d'algunes monedes de compte de l'edat moderna", dins *Acta Numismàtica. Homenatge al Dr. Leandre Villaronga*. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 1993, pàg. 457, assenyala que l'equivalència del ral castellà de plata s'establí el 1737 en 68 morabatins, és a dir, dos rals de billó (de 34 morabatins); per la qual cosa la pesseta (o *real de a dos* de plata) passà a ser equivalent a quatre rals de billó.

19. Jaime Carrera Pujal, *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVII al XVIII*. Vol. III. Barcelona: Bosch, 1947, pàg. 215-244, aporta informació sobre els projectes –durant la dècada de 1720– de procedir a amortitzar la moneda de plata menuda (i particularment els *real de a dos*) i sobre el seu sistemàtic incompliment, per la qual cosa les pessetes de l'Arxiduc van continuar circulant.

20. Cf. Josep Salat, *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña con instrumentos justificativos...* Barcelona: Antonio Brusi, 1818, pàg. 301-312, indica que entre 1808 i 1814, el govern afrancesat encunyà, a la seca de Barcelona, 938.335 ptes. Pel que fa a les encunyacions efectuades per la Junta Superior del Principat, vegeu: Juan de Amat, *Balances o estados demostrativos de las cuentas de la casa de moneda de Cataluña [...] Comprehenden desde 1º de julio de 1809 hasta 30 de junio de 1813*. Palma de Mallorca: Agustín Roca, [1813], pàg. 3, 11 i 14, per al període de 1809 a 30 de juny de 1813 i la documentació conservada a la Biblioteca Carandell de la Universitat Autònoma de Barcelona (BC/UAB), *Casa de Moneda. Contaduría. Descargo del platero principal en número y en peso de monedas...* i *Contaduría. Cargo de Tesoro, en númo. y valor de las monedas de cobre...*, per al comprès entre l'1 de juliol de 1813 i finals de juny de 1814. Entre 1809 i 1814, la Junta Superior del principat encunyà en total 1.511.738 ptes. Sobre les encunyacions monetàries efectuades a Catalunya en aquests anys, vegeu també: Joaquim Botet i Sisó, *Les monedes catalanes...* Vol. III. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1911, pàg. 217-230 i E. Goig, *La moneda catalana de la guerra de la Independència (1808-1814)*. Barcelona: Círculo Filatélico y Numismático, 1974, *passim*.

21. Sobre les encunyacions efectuades a Barcelona en el curs de 1822-23: BC/UAB, 1822. *Contaduría. Cargo y data del platero mayor. Oro...*; 1822. *Contaduría. Cargo y data del platero mayor. Plata...*; i *Cargo y data de la moneda de cobre. 1823...* El nombre de pessetes encunyades durant l'expressat bienni fou de 172.767. En J. Botet, *La moneda catalana...*, op. cit., pàg 230, es fa esment d'aquestes encunyacions.

seca tornà a funcionar entre el 1837 i el 1848 sota la responsabilitat de la Diputació de Barcelona, i durant aquest període s'enregistrà una elevada producció de la mencionada moneda.²²

El patró or

En qualsevol cas, quan el 1868 Figuerola promulgà la reforma monetària era del tot impensable que la pesseta hagués de tenir una vida tan llarga: ni més ni menys que més de cent trenta-tres anys. Perquè durant la dècada de 1870 s'inicià l'enfonsament del preu relatiu de la plata –a causa del descobriments de nous jaciments argentífers, del avanços tècnics en el benefici d'aquest metall, i de l'increment de l'oferta de plata en el mercat mundial– respecte el de l'or, el qual s'intensificà en les dècades posteriors. Els països de la Unió Monetària (i tots els altres que mantenien sistemes monetaris bimetàl·lics) es van trobar que per efecte de la Llei de Gresham, la moneda d'or els desapareixia de la circulació malgrat l'increment de les encunyacions d'aquest metall. L'expressat procés determinà la desaparició de la Unió Monetària Llatina i que els països desenvolupats (i sense problemes insolubles d'equilibri del seu sector exterior) adoptessin el sistema del patró or, consistent a: mantenir una moneda amb valor intrínsec en circulació (la d'or); reduir la moneda de plata a la condició de moneda nominalista per servir de mitjà de canvi per a les transaccions internes; i assegurar la convertibilitat, sense limitacions, de la moneda de plata i de la moneda fiduciària. L'estandardització dels sistemes monetaris sobre aquesta base facilità les transaccions internacionals i obligà tots els països adherits a mantenir un tipus de canvi fix.

Espanya no s'integrà al sistema del patró or. Primer, perquè no aconseguí sostenir la convertibilitat –a partir de 1883, el Banc d'Espanya la va suspendre– i la moneda d'or va desaparèixer de la circulació en el curs de les dues darreres dècades del segle XIX²³; i després, perquè tampoc no estigué

22. A. A. Pi y Arimon, *Barcelona antiga y moderna...*, vol. II, op. cit., pàg: 124, precisa que entre el 1837 i el 1848 s'encunyaren a la seca de Barcelona 1.803.861 ptes. D'altra banda, Francisco Paradaltas y Pintó, *Tratado de monedas, sistema monetario y proyectos para su reforma...* Barcelona: Tomás Gaspar, 1847, pàg. 49 i *passim*, que fou director de la seca durant aquests període, aporta informació abundant sobre la producció monetària barcelonina en el curs d'aquests anys.

23. Gabriel Tortella, "Las magnitudes monetarias y sus determinantes", dins G. Tortella (dir.), *La banca española en la Restauración...*, op. cit., pàg. 457-534 i Pablo Martín Aceña, "Sistema financiero", dins A. Carreras (coord.), *Estadísticas históricas de España. Siglos XIX-XX*. Madrid: Fundación Banco Exterior, 1989, pàg: 363-394. Tanmateix, segons posa de manifest L. Castañeda

en condicions de mantenir un tipus de canvi fix. La desaparició de la moneda d'or es compensà amb escreix per un augment espectacular dels bitllets emesos pel Banc d'Espanya.²⁴ En definitiva, en matèria de política monetària, Espanya s'endinsà en la singularitat i en l'heterodòxia.²⁵ En teoria, continuà imperant un sistema bimetal·lic i es mantingué la ficció que la pesseta tenia un tipus de canvi teòric fix amb la lliura esterlina (1 lliura = 25 ptes.) i amb el franc (1 franc = 1 pta.); a la pràctica –suspesa la convertibilitat i desapareguda la moneda d'or de la circulació– es tractava d'un sistema fiduciari amb un tipus de canvi flotant.²⁶

La paradoxa centenària de la pesseta

Tal procés anà acompanyat, a partir de 1890, de successius increments del nivell de protecció aranzelària –en un context internacional caracteritzat, també, per l'augment del proteccionisme i la proliferació del tractats bilaterals de comerç i per una intensificació del colonialisme–, que van comportar, com és prou conegut, que l'expansió del comerç internacional

(*Esplendor y ocaso del mercado de letras de cambio en la Barcelona del siglo XIX*, tesi doctoral inèdita llegida a l'Institut Universitari Europeu, de Florència, el 2001), el Banc d'Espanya continuà canviant els seus bitllets per moneda d'or de manera molt restringida, pel que sembla, entre 1884 i 1892 (pàg. 335-339). He d'agrair a Ll. Castañeda el fet d'haver-me facilitat la consulta d'aquesta obra. D'altra banda, el Tresor espanyol (J. Sardà, *La política monetaria...*, op. cit., pàg: 333-335) continuà encunyant moneda d'or entre 1884 i 1904 en quantitats d'escassa consideració.

24. La moneda d'or en circulació passà d'una mitjana anual de 947,2 milions de ptes. a només 34,6 milions entre els quinquennis de 1875-79 i de 1895-99, i la moneda fiduciària, d'una mitjana de 162,2 milions de ptes. durant el primer quinquenni a 1.238,6 en el segon. Per això, malgrat que la circulació de moneda fiduciària s'incrementà a una taxa del 10,6 per 100 anual en el curs d'aquests vint anys, l'efectiu en mans del públic augmentà únicament un 0,9 per 100 anual. Mentrestant, l'espectacular increment dels bitllets en mans del públic va contribuir, en gran mesura, a que el Banc d'Espanya augmentés els crèdits a l'Estat en 1.363 milions de ptes. en el curs d'aquest període (cf. P. Martín Aceña, "Sistema financiero", op. cit., pàg: 374-384).

25. Tanmateix, com han recordat Jordi Catalan, Carles Sudrià y Daniel A. Tirado, "Peseta y Protección: el debate historiográfico", dins C. Sudrià y D.A. Tirado (eds.), *Peseta y protección. Comercio exterior, moneda y crecimiento económico en la España de la Restauración*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2001, pàg: 11-42, països com Portugal i Itàlia van haver de suspendre la convertibilitat durant llargs períodes entre 1866 i 1914. Per tant, apunten que Espanya no es pot considerar com "una isla [fiduciària] en un mar de patrón oro...", sinó que en determinats moments estigué acompanyada pels viaransys de l'heterodòxia monetarària per altres països europeus.

26. Pablo Martín-Aceña, "Spain during the classical gold standard years, 1880-1914", dins M.D. Bordo i F. Capie (eds.), *Monetary Regimes in Transition*. Cambridge: Cambridge U.P., 1993, pàg. 140-145.

topés amb creixents dificultats.²⁷ Paral·lelament, en el curs de la primera meitat del segle xx s'enregistrà un increment de l'intervencionisme de l'Estat en la regulació de l'economia. En qualsevol cas, el paroxisme intervencionista del període 1939-59 –els anys de l'autarquia, durant la primera etapa de la dictadura franquista– no s'ha de considerar com la culminació d'aquesta tendència, sinó com una ruptura sense precedents de les pautes seguides anteriorment en matèria de política econòmica.²⁸ Un període d'excepció que no es va trencar fins a l'aprovació del Pla d'Estabilització de 1959.

Resulta, doncs, certament paradoxal que la llarga vida de la pesseta estigui relacionada amb el fet que Espanya adoptés, a partir de finals del segle xix, una política econòmica i un model de creixement que se situà a les antípodes del què incansablement havia defensat l'economista calafí. És a dir: l'obertura de l'economia espanyola a fi d'obligar els sectors productius del país a incrementar la seva productivitat empesos per la major competència externa; i afavorir una major integració econòmica internacional i, sobretot, amb el països avançats amb l'expectativa que aquest procés impliqués una més ràpida modernització de les estructures econòmiques (i també socials i polítiques) del país. Tanmateix, el sistema de relacions econòmiques internacionals no evolucionà, des de finals del segle xix, tal com havia implícitament suposat Figuerola, és a dir, vers un progrés lineal del lliurecanvisme.

27. José M. Serrano Sanz, *El viraje proteccionista en la Restauración. La política comercial española, 1875-1895*. Madrid: Siglo xxi, 1987, pàg. 123-214 i Daniel Tirado, "La protección arancelaria en la Restauración. Nuevos indicadores", *Revista de Economía Aplicada*, 6 (1994), pàg. 183-203. Per a una estimació quantitativa de la regressió experimentada pel grau d'obertura de l'economia espanyola, vegeu: Leandro Prados de la Escosura, "Política económica liberal y crecimiento en la España contemporánea: un argumento contrafactual", *Papeles de Economía Española*, 73 (1997), pàg: 83-99.

28. Cf. Manuel-Jesús González, *La economía política del franquismo (1940-1970). Dirigismo, mercado y planificación*. Madrid: Tecnos, 1979, pàg: 36-198 i Jordi Catalan, "Sector exterior y crecimiento industrial. España y Europa, 1939-1959", *Revista de Historia Industrial*, 8 (1995), pàg. 99-145.